

BEREGSZÁSZI ANIKÓ

A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgy- pedagógiai szemléletváltásáról*

About the ideological and methodological change of views of the Transcarpathian Hungarian mother-tongue education

Language planning in educational context and different educational strategies play expressly important role in the language maintenance of a minority community. Education is one of the effective means of achieving goals of language planning. One of the most important tasks of mother-tongue education is to make pupils able to handle and to solve all the linguistic problems that they can meet in the classroom or outside the school. Thus the aim of the Transcarpathian Hungarian mother-tongue education should be the following: to teach pupils mother tongue in an additive way (besides teaching the standard version and its sphere of applicability, stress should lay upon the sphere of the local dialectological characteristics), to make pupils aware of the linguistic diversity in a functional view, applying contrastive methods.

In my paper I will show the current state of realization of changing attitudes in the Hungarian mother-tongue education. I will report on *how* the linguistic research findings, the analysis made by the Hungarian department of the Transcarpathian Hungarian College and the Institute named after Antal Hodinka can be utilized and *how* they appear in everyday life, in the reality of the Transcarpathian Hungarian community. I try to answer the question: does our work become complete, and is it realizable and if so, in what way?

*...akármibe fogsz, legyen egyszerű, váljon egészsé.
(Horatius)*

A tudományos kutatási eredmények gyakorlatba való ültetésének leghatékonyabb módja a nyelvi tervezés, azon belül is az oktatástervezés folyamatának megfelelő elgondolása. Az oktatás mind a többségi, mind a kisebbségi helyzetben lévő közösségek esetében a nyelvi tervezési célok elérésének egyik leghatékonyabb eszköze, hiszen az oktatási intézmények minden esetben valamely társadalmi, gazdasági és/vagy politikai célok mentén szervezik tevékenységüket. Az oktatás így a vállalt és a rejtett társadalmi célok megvalósításának legjobb terepe, és mindig valamilyen ideológia mentén történik. Ez határozza meg mind a tartalmát, mind a megvalósítás lehetséges stratégiáit. Az anyanyelv oktatásának esetében ezek az ideológiák meghatározzák egyrészt a nyelvről való vélekedést, másrészt a nyelvvél való boldogulás lehetőségeit. Az anyanyelvi nevelés folyamata során sztereotípiákat oszthatunk, terjeszthetünk, legalizálhatunk és konzerválhatunk a mindenkori választott ideológiának megfelelően.

* A tanulmány a Bolyai János Alapítvány támogatásával készült.

Ahogy a történelem és a mindennapok során változik egy közösség társadalompolitikai helyzete, szerepe, súlya, lehetőségei, úgy jelenik meg mindez a közösség oktatásának tartalmában és stratégiáiban. A társadalmi, közösségi céloknak megfelelően történik az oktatás céljait meghatározó ideológia megválasztása. Majd a megválasztott ideológia megjelenik az oktatás gyakorlatában. Mindez hozhat mutatható/mérhető eredményeket vagy eredménytelenséget egyaránt.

A kárpátaljai és más kisebbségi magyar közösségek esetében is a szocializmus évtizedei kitermelték az oktatásban is megjelenő, a rendszer társadalompolitikai céljainak megfelelő ideológiákat. Évtizedekig mind Magyarországon, mind a határon túli magyar régiókban a szocializmus homogenizáló ideológiájának megfelelően az egynormájú, felcserélő szemléletű, a különbségek elmosására törekvő, a nyelvi változatosságot figyelmen kívül hagyó anyanyelvi oktatás folyt az iskolákban. Az 1990-es évektől kezdődően számos tudományos kutatás bizonyította az olyanfajta felcserélő szemlélet eredménytelenségét, melynek során nem tudatosítják a diákokban saját regionális nyelv-változataik jellegzetességeit, értékeit, hanem mindent a magyar(országi) standard nyelv-változat normáihoz mérnek, s mindazt, ami nem egyezik ezzel az eszménnyel, stigmatizálják (a kárpátaljai magyar oktatásra vonatkozóan lásd pl. Beregszászi 2002, 2004; Beregszászi és Csernicskó 1996, 2004a, 2004b, 2007a, 2007b; Beregszászi, Csernicskó és Orosz 2001; Csernicskó 1996; Csernicskó szerk. 2003; stb.). Ezek a régi beidegződések és eredménytelen módszerek azonban nem múltak el nyomtalanul a szocializmussal együtt, hanem a mai napig befolyásolják például a kárpátaljai magyar iskolákban az anyanyelvi nevelés hatékonyságát (a gyakorlatban: eredménytelenségét) is. Ebből következően elodázhatatlan feladata volt a közösségnek az elmúlt húsz évben bekövetkezett társadalompolitikai és ideológiai változásokat figyelembe véve az új nyelvészeti paradigmáknak és azok kutatási eredményeinek leszivároztatása az oktatásba, mely feladat természetszerűleg magával vonja az anyanyelvi nevelés reformját is.

Ukrajna függetlenségének első évtizede, az 1990-es évek számos változást hoztak a kárpátaljai magyar közösség szakmai és politikai önszerveződésében (szakmai és tudományos társulások, érdekvédelmi szervezetek alakultak, létrejött például a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, lásd még Csernicskó 1998; Beregszászi 2002; Orosz 2005), illetve oktatási rendszerében is (kiépült az anyanyelvű iskolahálózat az óvodától a felsőoktatásig, magyar tannyelvű óvodai csoportok alakultak, létrejött a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, lásd Orosz 2005). A kárpátaljai magyar közösség megfogalmazta nyelvi tervezési, azon belül oktatástervezési céljait, melyek lényege az anyanyelv-domináns kétnyelvűség kialakítása az államnyelv és egy idegen nyelv megfelelő szintű ismerete mellett, az anyanyelvű iskolahálózat, a magyar nyelv és kultúra értékének, helyi sajátosságainak és presztízsének megőrzésével (vö. Beregszászi 2002). A megvalósításhoz pedig az anyanyelvi nevelés reformjára van szükség.

A szükséges szemléletváltás azonban csak jól átgondolt oktatási stratégiai döntések segítségével valósítható meg és a *Milyen volt? – Miért akarunk változtatni? – Hogyan lehet ezt elérni? – Milyen legyen?* négyes tengely mentén gondolandó el.

A *milyen volt* a korábbi ideológia és annak következményei az anyanyelvi oktatás szemléletében kérdésre a következő összefoglalást adhatjuk:

- a felcserélő szemlélet dominanciája az anyanyelv oktatásában,
- az egynormájú nyelvi eszmény követése,

- a kétnyelvűség nyelvi hatásainak és következményeinek negatív megítélése, megbélyegzése,
- a nyelvjárások és nyelvjárási jelenségek negatív megítélése, megbélyegzése,
- a nyelv valós használati lehetőségeit figyelmen kívül hagyó grammatika-közpon-tú oktatás.

Miért jött el az ideje a szemléletváltásnak, mi okból akarunk változtatni az anyanyelvi oktatás stratégiáin? Elsősorban a közösségi hasznosíthatóság érdekében, illetve mert ahogyan megváltoztak a kárpátaljai magyar közösség lehetőségei, úgy váltak túlhaladottá, cáfolhatóvá, akár vállalhatatlanná a korábbi ideológiák mentén kialakított szemléletmód elemei. Mindezek után megtörtént közösségi viszonylatban a problémafelvetés, majd fokozatosan tudományos eredmények, alap kutatások igazolták a korábbi ideológiáknak megfelelő szemlélet létjogosulatlanságát, eredménytelenségét (lásd pl. Beregszászi, Cserniczkó és Orosz 2001; Beregszászi 2002, 2004; Cserniczkó szerk. 2003; Beregszászi és Cserniczkó 2004a, 2004b, 2007a, 2007b; Karmacs 2007; Kont-ra 2010). Kimondatott továbbá közösségi szinten, hogy az oktatásban korábban uralkodó szemlélet nem felel meg a kurrens, elfogadható társadalompolitikai, közösségi normáknak, például a nyelvi emberi jogi feltételeknek (Beregszászi és Cserniczkó 2004b, 2007a, 2007b).

A szemléleti reform elméleti, stratégiai szinten tehát azt jelenti, tudjuk, *mi helyett*, és tudjuk, *mit* akarunk. Az anyanyelv oktatásának viszonylatában a következőket:

- felcserélő helyett hozzáadó szemlélet alkalmazását,
- egynormájúság helyett a nyelvi változatosság tényére építő tantárgy-pedagógiai stratégiát,
- a kárpátaljai magyar nyelvhasználat valós lehetőségeinek és elemeinek a figyelembevételét az oktatás során,
- a kétnyelvűségnek és összes nyelvi velejárójának mint természetes állapotnak az elfogadását és megjelenését az oktatásban,
- hozzáadó szemlélet alkalmazását a nyelvjárási jelenségek megítélésében,
- a valós élethelyzetekben hasznosítható nyelvi tudás közvetítését kommunikáció-közpon-tú oktatás segítségével.

Az iskolai anyanyelvi nevelés egyik legfontosabb feladata, hogy felkészítse a tanulókat mindazon nyelvi kihívások megoldására, kezelésére, amelyekkel az iskolában és az iskolán kívül találkozhatnak. Ezért nem mindegy, hogy ezt milyen szemléletben, milyen tudományos kutatási eredmények figyelembevételével, melyekre alapozva teszi.

A kárpátaljai magyar anyanyelvű oktatás célja az kell legyen, hogy additív, hozzáadó szemléletben tanítsa a tanulókat anyanyelvét, a standard nyelvváltozat és használati köre mellett tudatosítsa a helyi nyelvjárási jellegzetességek használati körét, valamint a nyelv változatosságát funkcionális megközelítésben, kontrasztív módszereket alkalmazva (vö. Beregszászi és Cserniczkó 2007; Beregszászi 2009). Ennek a szemléletváltásnak a társadalmi, közösségi hozadéka pedig az, hogy a tanulókat kommunikatív kompetenciájának szerves részévé válik a beszédhelyzethez automatikusan igazodó (szóbeli és írásbeli) nyelvhasználat képessége. A nyelv használat közben történő vál-

tozásának, alakulásának ténye és alakításának képessége pedig a mindennapi eredményes kommunikáció feltétele.

A gyakorlatban tehát egy tantárgy-pedagógiai reform megvalósítására van szükség, ami a kárpátaljai magyar közösség esetében most van folyamatban.

A reform leglényegesebb lépése a gyakorlatba ültetés, a *hogyan?* újragondolása, ennek megfelelően az anyanyelvi oktatás tartalmi és stratégiai (problémamegoldó) feltételeinek egyeztetése, az összhang kialakítása oktatástervezési lépések segítségével. Ezután következik a szemléletváltás alapjait jelentő tudományos eredmények beépítése az oktatás folyamatába és mindennapi gyakorlatába.

A reform megvalósításának és megvalósíthatóságának öt alapvető összetevője van:

- a tudományos alap kutatások megléte: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán és annak Hodinka Antal Intézetében folyó nyelvészeti kutatások és azok eredményeinek hasznosítása,
- a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán folyó magyar szakos tanárképzés,
- az ideológiaváltás és szemléletváltás kodifikálása: tantervek, tankönyvek, oktatási segédletek, módszertani útmutatók készítése az új szemléletnek megfelelően,
- a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és a Rákóczi Főiskola égisze alatt folyó szakmai továbbképzések és konferenciák, melyek a szemléletváltás lépéseit, lehetőségeit és módszereit és eredményeit közvetítik a tudós- és pedagógustársadalom felé,
- a tudományos utánpótlás nevelése.

Az elmúlt 15 évben a Rákóczi Főiskola, annak Limes, később Hodinka Antal Intézete és Magyar Tanszéki Csoportja számos elméleti és gyakorlati vonatkozású kutatást végzett a kárpátaljai magyar közösség nyelvállapotának, nyelvhasználati sajátosságainak vonatkozásában, melyek elsősorban a következő területekre terjednek ki:

- a kárpátaljai magyar nyelvhasználat tudományos (legfőképpen szociolingvisztikai) vizsgálata;
- írott és beszélt nyelvi adatbázisok építése, archiválása, elemzése;
- a helyi magyar nyelvhasználat nyelvtervezési, oktatástervezési problémáinak áttekintése, javaslatok megfogalmazása;
- a nyelvileg vegyes családban felnövő gyermekek nyelvi fejlődése;
- a magyar szülők iskolaválasztási és tannyelv-választási stratégiái;
- a kárpátaljai migrációs tendenciák alakulása;
- oktatás, továbbképzés;
- kutatásszervezés;
- a tudományos utánpótlás nevelése, segítése;
- a nyelvészetiek mellett társadalomtudományi kutatási programok segítése, támogatása.

A Hodinka Intézet és a Magyar Tanszéki Csoport az MTA határon túli kutatóállomásai közötti együttműködés révén számos, az egész Kárpát-medencére kiterjedő kutatási

programba is bekapcsolódott. Ilyen korpuszmunkát a Magyar Nemzeti Szövegtár építése, vagy a magyar nyelv „detrianonizálása”, határtalanítása, azaz lexikográfiai munkálatok végzése. Az intézetnek és a tanszéknek számos olyan kiadványa jelent meg, mely a kárpátaljai magyar közösség valós nyelvi, nyelvpolitikai, oktatási, demográfiai stb. helyzetének bemutatásával foglalkozik (Cserniczkó szerk. 2003, szerk. 2010; Cserniczkó 2004, 2005, 2006; Beregszászi és Cserniczkó 2004a, 2004b; Beregszászi és Papp szerk. 2005; Molnár és Molnár 2005; Beregszászi és Cserniczkó 2006; Cserniczkó és Márku szerk. 2007; Karmacsi 2007; Cserniczkó, Hires-László és Márku szerk. 2008; Márku 2008; Karmacsi és Márku szerk. 2009; Braun, Cserniczkó és Molnár 2010).

A módszertani szemléletváltás következő fontos állomása, hogy a kutatási eredményeink bekerüljenek a kárpátaljai magyar nyelvű iskolai oktatásba. Először a 2005-ben megjelent magyar nyelv tanterv (Kótyuk és mtsai 2005b) próbálta kodifikálni és átültetni az oktatás mindennapi gyakorlatába a kutatási eredményeinkre alapítva a hozzáadó (additív) anyanyelv-oktatási szemléletet (vö. Beregszászi 2009).

Ukrajnában a 2005/2006. tanévben megkezdődött az európai normáknak megfelelő 12 évfolyamos képzésre való áttérés. Az átállás természetszerűleg vont maga után a tantervek és tankönyvek átszerkesztését, átdolgozását is. Az ország 100-nál több magyar tannyelvű iskolája számára az anyanyelv és az integrált (nemzeti és világirodalom) irodalom tanterveket az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által kiírt pályázatra a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség együttműködésében egy olyan munkacsoport készítette el, amely szakképzett nyelvészekből, irodalmárokból és gyakorló középiskolai tanárokból állt. A benyújtott nyelv és irodalom tantervet a minisztérium elfogadta és hivatalosként ismerte el (lásd Kótyuk és mtsai 2005a, 2005b).

Ha nyelvtudományi megközelítésben vizsgáljuk meg a Magyar nyelv tanterv útmutatójában megfogalmazott és a tananyag tartalmában, bemutatásának szemléletében és szerkezetében többé-kevésbé következetesen alkalmazott koncepciót, akkor azt mondhatjuk: az új tanterv révén a kárpátaljai magyar iskolai anyanyelvi nevelés a modern nyelvtudomány és nyelvpedagógia alapelveire épül. A korábbi tantervekkel ellentétben nem a grammatika oktatását tekinti fő feladatának, hanem azt, hogy az iskolából kikerülők képesek legyenek minden helyzethez megtalálni a megfelelő nyelvi változatokat és grammatikai formákat. Ez pedig nem más, mint a kommunikatív kompetencia, a helyzethez igazodó nyelvhasználat, vagyis: a nyelvhasználat *helyénvalóságának* ismerete. Ez a hozzáállás mindenképpen új a korábbi tantervek grammatika-központúságához képest, ami azonban nem jelenti azt, hogy a nyelvtani rendszer megismertetésére nem fordítanak kellő figyelmet a szerzők. A szemléletváltás azt jelenti, hogy a nyelvtant nem öncélúan kell tanítani, hanem azért, hogy a tanuló könnyen, magabiztosan és tudatosan tudjon válogatni a rendelkezésére álló nyelvi elemek közül, amikor egy konkrét élethelyzetben kell szóban vagy írásban megnyilvánulnia.

Mindenképpen új, a nemzetközi és magyar nyelvtudomány szellemiségével egyező az új tanterv szemléletváltása a magyar nyelv különböző változataival, a nyelvi változatossággal kapcsolatban. Hiába is keresnénk a tantervben olyan részeket, amely arra buzdítja a tanárokat, hogy irtsák ki a tanulók nyelvhasználatából a nyelvjárási

jelenségeket vagy a magyar nyelv kárpátaljai helyzetéből adódó kontaktusnyelvi hatásokat. Azaz: a tanterv nem a felcserélő (szubtraktív), hanem a modern nyelvészeti és nyelvpedagógiai álláspont által képviselt, nyelvi emberi jogi szempontból is támogatandó hozzáadó (additív) nyelv szemléletet alkalmazza és ajánlja a pedagógusoknak. Ebben a tantervben először jelennek meg olyan témakörök, mint például az alábbiak: *Nyelv és nyelvváltozatok. A nyelv változékonysága és viszonylagos állandósága. Egy ember – több nyelvváltozat. A nyelvváltozatok virtuális egyenlősége és aktuális egyenlőtlensége. A nyelvi alapú diszkrimináció és a nyelvi tolerancia. A helyi magyar nyelvváltozatok jellemző sajátosságai (nyelvjárási jellemzők, a nyelvi kontaktusok hatásai: kölcsönzés, kódváltás, pragmatikai sajátosságok); a magyar nyelv más változataihoz viszonyított különbségek. A szituatív (beszédhelyzethez igazodó) nyelvhasználat.*

A tanterv szerkezete szerint az 5–9. osztályban kerül sor a nyelvtani ismeretek átadására, s a 10–12. osztályban a stilisztika, a retorika, illetve a nyelvváltozatok és a nyelvi változatosság tanítása során nagyobb figyelem jut a hasznosítható nyelvészeti és nyelvhasználati ismeretek és készségek elsajátításának, illetve kialakításának és begyakorlásának.

Az új tanterv megjelenése magával vonta a neki megfelelő tankönyvek iránti igényt is. A régi tankönyvek elavult szemlélete helyett olyan tankönyvek készítése van folyamatban, melyek nemcsak az irodalmi nyelvváltozat és a grammatika oktatására fókuszálnak, hanem figyelembe veszik a nyelv változatosságát és a kárpátaljai magyar közösség valós nyelvállapotát, nyelvhasználatának jellemzőit is (lásd pl. Kótyuk 2005; Beregszászi 2010).

Sajnálatos, és az ukrainai állami oktatáspolitikai tervezetlenségét és kiszámíthatatlanságát, vagyis az elgondolt oktatástervezési lépések megvalósításának nehézségeit jelzi, hogy a 12 osztályos rendszerre való áttérés nem fejeződött be az országban. 2010 nyarán ugyanis a parlament megszavazta a 11 osztályos képzéshez való visszatérést, ami a gyakorlatban, a kárpátaljai magyar iskolák gyakorlatában is, egy új, egy tanévre érvényes anyanyelvi tanterv bevezetését eredményezte, amely gyakorlatilag összevonni volt kénytelen a korábban két tanévre tervezett, a szociolingvisztika és a retorika tárgykörében mozgó tananyagot (Cserniczkó, Beregszászi, Braun és Hnatik-Riskó 2010).

Az új ideológia és szemlélet tantervi kodifikálása után következő oktatástervezési, tantárgy-pedagógiai lépés a fentebb megfogalmazott elméleti tételeknek a gyakorlatba ültetése. Ennek egy lehetséges módját példázzák az alábbi feladatok, melyek a kárpátaljai magyar iskolák számára készült új 10. osztályos *Magyar nyelv* tankönyvből valók (lásd Beregszászi 2010).

Korábban a helyi magyar iskolák számára készült magyar nyelv tankönyvek vagy mélyen hallgattak a kárpátaljai magyar nyelvhasználat jellegzetességeiről, vagy stigmatizálták azokat. A szemléletváltásnak a gyakorlatban való megjelenését mutatja a jellegzetesen kárpátaljai nyelvi, nyelvkörnyezettani (pl. kétnyelvűségi hatásból eredő) tényekre és a nyelvi változatosság tudomásul vételére épülő elmélet és hozzá kapcsolódó feladatok megjelenése a tankönyvekben.

Feladatok a 10. osztály számára készült *Stilisztika* tankönyvből:

1. *A nyelvi változatosság tényének és a kommunikatív kompetencia létének elfogadása*
- Alkossátok meg azokat a beszédszituációkat (megnevezve a szituáció elemeit), amelyekben helyénvalóak a következő köszönési és megszólítási formulák: *Jó reggelt kívánok, doktor úr! Jó reggelt, drágám! Jó reggelt, gyerekek! Viszlát! Pá, édesem! Na húztam, csá!*
  - Válasszatok egy részletet Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényéből, és mondjátok el a részlet tartalmát a következő beszédszituációkban:
*irodalmi szakkörön beszéltek a regényről osztálytársaitoknak,
 filmrendezőként a választott jelenetben játszó színészeknek,
 a barátainak és kötetlen beszélgetés keretében.*
 Figyeljétek meg, hogyan változik a tartalom nyelvi megformáltsága, hogyan változik a stílus a beszédhelyzetnek megfelelően!
2. *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat jellegzetességeinek figyelembevétele*
- Vizsgáljátok meg saját családotok névhasználatát! Írjátok le édesapátok és édesanyátok nevét, édesanyátok leánykori nevét, a saját nevetek teljes formáját magyarul és ukránul, majd figyeljétek meg rajtuk a kárpátaljai magyar névhasználat sajátosságait!
  - Készítsetek táblázatot arról, hogy szólítják édesapátokat, édesanyátokat, esetleg a veletek élő nagyszületeket: *munkahelyi főnökeik, beosztottjaik, munkatársaik, szomszédai, barátaik, és hogyan szólítják meg őket idegenek?*
  - Képzelteteket el és játsszatok el egy olyan párbeszédet, amely során egy kárpátaljai magyar beszélget egy Magyarországról ide látogatott magyarral! A mellékelt szöszedetből illesszétek be a szavakat a párbeszédbe odaillo módon! Mi alapján döntöttetek?
Paszport, göngyöleg, bánka, útlevel, elektricska, intercity vonat, májka, köjál.
  - A helyi magyar sajtótermékekből gyűjtsetek olyan szavakat és kifejezéseket, amelyek Magyarországon nem használatosak, de a kárpátaljai magyar nyelvben igen! (pl. *hrivnya, gyermekintézmény 'óvoda', 'iskola' jelentésben*)
  - Vegyétek kezetekbe a Magyar Értelmező Kéziszótár 2003-ban megjelent második, átdolgozott kiadását, amely már kárpátaljai magyar szavakat is tartalmaz! Nézzetek utána, mit jelentenek a kárpátaljai magyarban és mit a magyarországi magyar nyelvben a következő szavak: *bíró, felszámol, beteglap, csenget.*
  - Olvassátok el figyelmesen a kódváltás típusait bemutató tizenkét példát! Majd saját, illetve környezetetek nyelvhasználatát véve alapul, mondjatok ti is példákat a kódváltásra a kárpátaljai magyar beszélt nyelvből!
  - Képzelteteket el egy olyan beszédszituációt, melyben kódváltásra kerülhet sor a beszélgetés során! Nevezzétek meg a szituáció elemeit, majd játsszatok is el a jelenetet!
  - Házi feladatként figyeljétek meg lakóhelyeteken az emberek nyelvhasználatát! Milyen a kétnyelvűség hatásaként jelen lévő nyelvhasználati jelenségekre tudtok példát gyűjteni a környezetetekben elhangzó beszélgetéseket figyelve? Írjátok le a hallott példákat!
  - Képzelteteket el és játsszatok el az alábbi beszédhelyzeteket, amelyeknek kárpátaljai magyarok a szereplői. A beszédpartnerek megszólalásaiban használjatok helyi

nyelvi jellegzetességeket, nyelvjárási vagy kétnyelvűségi jelenségeket odaillő módon:

- *a beregszászi piacon egy öreg, falusi nénitől zöldséget vásároltok,*
- *valamilyen hivatalos ügyben egy hivatalnoknál jártok (mind a ketten beszéltek magyarul),*
- *magyarul is tudó ukrán barátoddal találkozol és beszélgettek a tegnapi buliról.*

Válogassatok a szöszedetből!

Paszport, csókolom, viszont látásra, privet, ugorka, szprávká, kopek, málé, csajok, szétszűszás, tudnák hozni magának, legyen szíves, tessék szíves lenni

A nem standard nyelvi elemek esetében mindig nevezétek meg standard változatukat, illetve azt, milyen más szituációban kellene a standard változatot használni!

- Olvassátok el a szöveggyűjteményből *A kisebbségi nyelvek megtartásának alapvető feltételei című írást*, mely a kárpátaljai magyar kisebbség nyelvi helyzetéről szól! Majd foglaljátok össze írásban, milyen feltételei vannak egy kisebbségi nyelv megmaradásának!
- Készítsetek egy legalább öt pontból álló törvénytervezetet, mely a saját lakóhelyetek nyelvhasználati jogait szabályozná!
- A szöveggyűjteményben megtaláljátok a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola kétnyelvű hivatalos leckeönyvének első oldalait. Ennek a kétnyelvű dokumentumnak a mintájára készítsétek el iskolátok kétnyelvű diákigazolványának mintáját!
- Végezzetek terepszemlélt lakóhelyeteken, gyűjtsétek össze, milyen közterületi tájékoztató és figyelmeztető feliratok találhatóak a környezetetekben! Amennyiben a felirat vagy tábla csak ukrán vagy csak magyar nyelvű, készítsétek el másik nyelvű változatát! Majd készítsétek el két nyelven azokat a táblákat (jeleket, ábrákat, képeket is használhattok), amelyek szerintetek hiányoznak lakóhelyetek közterületeiről!

A tanterv és a tankönyvek kínálta lehetőségek gyakorlatba való átültetése a szemléletváltás folyamatának leglényegesebb része. Ez azonban már nem a nyelvészek feladata. Sok múlik a gyakorló magyartanárok hozzáállásán, nyelvészeti és tantárgy-pedagógiai felkészültségén. Az pedig a pedagógusképzés és -továbbképzés feladata, hogy ezek a szakmai feltételek meglegyenek. Az additív szemlélet megvalósulását a gyakorlatban az alkalmazott funkcionalitás, vagyis a következő tantárgy-pedagógiai axiómák segítik, illetve teszik lehetővé, melyek a tanárképzés és -továbbképzés során jutnak el a hasznosulásig:

- minden nyelvváltozatnak megvan a szerepe és helye az életben, és ennek a megtanítása, tudatosítása az iskola feladata,
- nem helyénvaló az iskolában az egyes (alacsonyabb ptesztízű) változatok lerombolása, elfelejtetése,
- az iskola feladata a kommunikációs képességek *továbbfejlesztése*, a szituatív nyelvhasználat képességének kialakítása,

- az anyanyelvi nevelésnek *nem lehet célja* a tanulók alapnyelvének kiirtása, lerombolása, nem a *helyett*, hanem a *mellé* tanítja a standard változatot,
- az élőbeszéd továbbfejlesztése azt is jelenti, hogy megtanítjuk azt, hogyan lehet a mindennapokban ránk váró kommunikációs szerepeket céljainknak megfelelően verbálisan (is) megoldani,
- mindebből egyenesen következik, hogy minden nyelvváltozatnak, stílusrétegnek, nyelvi elemnek megvan a maga használati köre, azt kell tudnunk csupán, mi, hol, mikor helyénvaló,
- a társasnyelvészeti szemléletet, illetve a kontrasztív módszert nemcsak azokon az órákon kell alkalmaznunk, ahol a nyelv és társadalom kapcsolatáról, a nyelvi változatosságról, a nyelvjárásokról és azok értékeiről esik szó, hanem *minden nap, valamennyi órá*n.

Ennek a nyelvhasználati képességnek a kialakításán és fejlesztésén kell fáradoznia az iskolai anyanyelvi nevelésnek. A kárpátaljai magyarnyelv-oktatásnak az kell legyen a célja, hogy az iskolából kikerülőök nyelvhasználata automatikusan igazodjék a beszédhelyzethez.

Nem véletlen tehát, hogy a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán az anyanyelv különböző változatai használatának helyénvalóságára oktatjuk a hallgatókat; arra, hogy minden nyelvváltozatnak megvan a szerepe és helye, és az iskola feladata ennek a helynek a megtanítása, nem pedig az egyes változatok lerombolása, elfelejtése. Azt, hogy a jövő pedagógusai ezt a szemléletet a magukévá tegyék, azzal is megpróbáljuk segíteni, hogy korszerű nyelvészeti és tantárgy-pedagógiai alapismertekkel vétezzük fel őket.

Mindenekelőtt világossá kell tennünk, hogy az iskolai magyarórákon *nem általában „A” MAGYAR NYELV grammatikáját tanítjuk*, illetve tanuljuk (hiszen tudjuk: nem is létezik általában vett nyelv, minden nyelv nyelvváltozatok összessége), *hanem a magyar nyelv standard változatának (vagy ahogyan az iskolai tankönyvek és tantervek nevezik: az irodalmi és köznyelvnek) a normáit közvetítjük* tanítványaink felé. Ami tehát nem egyezik a standard normával, éppúgy lehet helyes, szabályos és jó magyarul, csak épp nem a standard nyelvváltozat szabályai szerint. A mi feladatunk pont az, hogy felhívjuk a standard és nem-standard nyelvváltozatok közötti különbségekre a figyelmet, és tudatosítsuk, melyik nyelvi elem tartozik az egyik s melyik a másik változathoz, melyik nyelvi jelenség használható az egyes beszédhelyzetekben; ám egyetlen pillanatra sem feledkezhetünk meg arról, hogy mindezt nem felszerelő (szubtraktív), hanem hozzáadó (additív) szemléletben tegyük, tanulóink nyelvhasználatának megbélyegzése nélkül (vö. Beregszászi és Csernicskó 2007a, 2007b; Beregszászi 2009).

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán a magyar szakos tanárképzésben a nyelvészeti diszciplínának, valamint *Az anyanyelv oktatásának módszertana* című tárgy oktatása a fentebb megfogalmazott elvek és elméleti tételek mentén folyik (vö. Beregszászi és Csernicskó szerk. 2008). Ezt példázzák az alábbi államvizsgatételek (BA és MA szint), amelyekben a gyakorlatban is megjelennek a fentebb megfogalmazott módszertani alaptételek.

**ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
ДЕРЖАВНИЙ ІСПИТ / ÁLLAMVIZSGA, BA**

- Специальність / Szak: 6.010100 „Педагогіка і методика середньої освіти. Мова та література (угорська)”
- Навчальний предмет / Tantárgy: Угорська мова, література з методикою викладання

No 2. sz. vizsgatétel

- 1. Az anyanyelvi nevelés módszertani elvei. Az anyanyelv oktatásának additív, illetve szubtraktív lehetősége. A hozzáadó szemlélet és a kontrasztív módszer szükségessége és helyénvalósága a kárpátaljai magyar iskolákban. A nyelvjárási jelenségek és a kontaktushatások megközelítése az oktatás során.
- 2. A magyar beszédhangok egymásra hatása a beszédben (hangrendi harmónia, illeszkedés, hasonulás, összeolvadás stb.).
- 3. A magyar nyelvű vallásos irodalom kialakulásának társadalmi szükségyszerűsége. Az Ómagyar Mária-siralom, a Margit-legenda, a Ferenc-legenda. Az első Bibliafordítások.

**ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
ДЕРЖАВНИЙ ІСПИТ / ÁLLAMVIZSGA, MA**

- Напря́м, спеціально́сть / Szak, szakirány: 0101 Педагогічна освіта. 7.010103 Педагогіка і методика середньої освіти. Мова і література (угорська) / Magyar nyelv és irodalom
- Мовознавство та угорська мова з методикою викладання (Загальне мовознавство, соціолінгвістика)

No 11. sz. vizsgatétel

- 1. A nyelv változatossága és változása. A nyelvek és nyelvváltozatok virtuális egyenlősége és aktuális egyenlőtlensége.
- 2. A nyelv szerepe az identitás alakulásában. A nyelvhasználat joga. Nyelvmegtartás és nyelvcseré fogalma. Készítsen egy óravázlat-tervezetet, melyben a fenti fogalmakat magyarázza feladatok segítségével a 11. osztályban!

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség megalakulása óta kiemelt kérdéskörként foglalkozik a kárpátaljai magyar iskolában tanító tanárok szakmai továbbképzésével, például éves rendszerességgel a Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia keretein belül. A Hodinka Intézet és a Magyar Tanszék munkatársai ezen kívül előadásokat tartanak rendszeresen Ungváron a Kárpátaljai Pedagógus-továbbképző Intézet szervezte módszertani kurzusokon is. Ezekben a szakmai találkozókban a kárpátaljai magyar szakos társadalmat leginkább érintő és érdeklő kérdések kerülnek megbeszélésre. Az alábbi, az említett szakmai továbbképzéseken elhangzott előadások címei is mutatják azt a szemléletbeli irányt és problémafelvető igényt, amelyet a kárpátaljai magyar pedagógustársadalom felé közvetítünk az anyanyelv oktatásának vonatkozásában.

- *Nyelvhasználatunkról: az oktatásban hasznosítható módon.* Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia – 2009. Beregszász (Csernicskó István)
- *Az ukrainai kisebbségi oktatás és a nyelvpolitika kapcsolata.* Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia – 2009. Beregszász (Csernicskó István)
- *A hivatali magyar nyelv és a hivatalos nyelvhasználat Ukrajnában: jogok és lehetőségek.* Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia – 2009. Beregszász (Csernicskó István)
- *Érvek az anyanyelven (domináns nyelven) folyó oktatás mellett.* Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia – 2009. Beregszász (Csernicskó István)
- *Kommunikáció-központú anyanyelvtanítás a gyakorlatban.* Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia – 2008. Beregszász (Karmacsi Zoltán)
- *Nyelvtudományi kiadványok, publikációk Kárpátalján (1990–2008).* Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia – 2009. Beregszász (Karmacsi Zoltán)
- *Anyanyelvi oktatásunk és a hozzáadó (additív) szemlélet: az új (2005-ös) magyar nyelv tanterv kínálta lehetőségek.* Kárpátaljai Pedagógus-továbbképző Intézet – 2009. Ungvár (Beregszászi Anikó)
- *A stílisztika oktatásának tantárgy-pedagógiája.* Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia – 2009. Beregszász (Beregszászi Anikó)

A szemléletváltás utolsó, de nem kevésbé fontos összetevője a folytonosságot biztosító tudományos utánpótlás nevelése. A Rákóczi Főiskolának elvitathatatlan eredményei vannak ezen a téren. Mi sem mutatja ezt szemléletesebben, mint hogy a Hodinka Antal Intézet mind a négy kutatója a KMF végzőse, jelenlegi doktorandusz: Karmacsi Zoltán a kétnyelvű környezetben folyó nyelvelsajátítás kérdésével, a kétnyelvű gyermek beszédének vizsgálatával, Márku Anita a kárpátaljai magyarok kódváltási szokásainak vizsgálatával, Molnár D. István a kárpátaljai magyarság demográfiai mutatóinak változásával és alakulásával, Hires-László Kornélia pedig a helyi magyar közösség identitásának kérdésével foglalkozik kutatási témaként.

A tudományos utánpótlás nevelésének fő bázisa a főiskola keretein belül működő Zrínyi Ilona Kárpátaljai Magyar Szakkollégium is, ahol számos nyelvészeti tárgyú kutatás is folyt és folyik, a kollégium végzősei doktori képzésekben folytatják tanulmányaikat, témáik szervesen illeszkednek a kárpátaljai magyar közösség nyelvi tervezési céljaihoz.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán, annak Hodinka Antal Intézetében, valamint Magyar Tanszéki Csoportjában folyó tudományos kutatások és oktatási tevékenység, az iskolákban folyó anyanyelv-oktatási reform azt a hosszabb távú nyelvtervezési célt szolgálja, hogy a helyi magyar közösség a jövőben is megőrizze identitását, anyanyelvét és kultúráját, aminek egyik feltétele az anyanyelv eredményes használata. Ezért oktatási célunk, hogy váljon a tanulók kommunikatív kompetenciájának szerves részévé a beszédhelyzethez automatikusan igazodó (szóbeli és írásbeli) nyelvhasználat képessége, mert a mindennapi eredményes kommunikáció feltétele a nyelvhasználat közbeni alakulása és alakításának képessége.

Kontra Miklós (2010) írja, hogy „...lehet hasznos nyelvészetet is művelni”, hogy a nyelvészeti kutatások közösségileg hasznosíthatók és hasznosítandók. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés keretein belül ennek megvalósítására és igazolására törekszünk.

IRODALOM

- Beregszászi Anikó (2002): *Magyar nyelvi tervezés Kárpátalján. Célok, problémák és feladatok*. PhD-értekezés. Budapest, kézirat.
- (2004): Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Beregszász: PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, pp. 79–97.
- (2009): Anyanyelv-oktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínálta lehetőségek. In: Karmacsai Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint, pp. 20–25.
- (2010): *Magyar nyelv – 10. osztály. Stilisztika*. Csernyivci: Bukrek.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István (1996): A magyar nyelv változatai és stílusrétegei a kárpátaljai magyar nyelvtankönyvekben. In: Csernicskó István – Váradi Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, pp. 29–38.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó (2001): *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István (2004a): Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? *Magyar Nyelv* 100/2, pp. 195–203.
- (2004b): *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint.
- (2007a): A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. *Acta Beregsasiensis* 2007/1, pp. 44–62.
- (2007b): A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István – Márku Anita (szerk.): *Hiába repül sz te akárhová. Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár: PoliPrint.
- (2008, szerk.): *Államvizsgaprogram a magyar szakos BSc képzés számára*. Ungvár: PoliPrint Kft.; Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Beregszászi Anikó – Papp Richárd (2005, szerk.): *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet; Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Braun László – Csernicskó István – Molnár József (2010): *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Ungvár: Poliprint.
- Csernicskó István – Beregszászi Anikó – Braun Éva – Hnatik-Riskó Márta (2010): *Magyar nyelv tanterv. 11. osztály*. Kijev: Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma.
- Csernicskó István (1996): Hogyan tehetjük hatékonyabbá az anyanyelvi oktatást Kárpátalján. *Közoktatás* 1996/2: pp. 12–13.
- (1998): A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest: Osiris.
- (2004): A kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálata: előzetes egy most induló kutatás anyagából. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint, pp. 174–177.
- (2005): Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar hanganyaggyűjtő adatbázisából. In: Beregszászi Anikó – Papp Richárd (szerk.): *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet; Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, pp. 101–114.
- (2006): Határon túli magyar élőnyelvi kutatások, támogatáspolitikai és magyar–magyar tudományos együttműködés. In: Berényi Dénes (szerk.): *Tudományos konferencia az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság megalakulásának 10 éves évfordulója alkalmából*. Budapest: Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, pp. 123–132.

- (2003, szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- (2010, szerk.): *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest – Beregszász: PoliPrint.
- Csernicskó István – Márku Anita (2007, szerk.): *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István – Hires-László Kornélia – Márku Anita (2008, szerk.): *„Hogy a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken”. A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete mélyinterjúk tükrében*. Ungvár: Poliprint.
- Karmacsai Zoltán (2007): *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás*. Ungvár: Poliprint.
- Karmacsai Zoltán – Márku Anita (2009, szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint.
- Kontra Miklós (2010): *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Kótyuk István (2005): *Magyar nyelv. 5. osztály*. Csernyivci: Bukrek.
- Kótyuk István és mtsai (2005a): *Irodalom 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára*. Csernyivci: Bukrek.
- (2005b): *Magyar nyelv 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára*. Csernyivci: Bukrek.
- Márku Anita (2008): *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. Ungvár – Beregszász: Poliprint.
- Molnár József – Molnár D. István (2005): *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: Poliprint.
- Orosz Ildikó (2005): *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján*. Ungvár: PoliPrint.

TINTA KÖNYVKIADÓ

EÖRY VILMA (FŐSZERK.)

MAGYAR ÉRTELMEZŐ SZÓTÁR DIÁKOKNAK

912 oldal, 2990 Ft

A *Magyar értelmező szótár diákoknak* egynyelvű szómagyarázó szótár, amely elsősorban 10–15 éves tanulók számára készült. A szótárban megmagyarázott szavak között nyelvünk mindennapi szavai mellett szép számmal találunk elavult, régi és új, napjainkban keletkezett szavakat is. A régi szavak közül jó néhány megtalálható klasszikus, kötelező olvasmányként is szereplő irodalmi művekben. A szócikkek megadják a szavak jelentéseit és jelentésárnyalatait, megmutatják gyakoriságukat, és feltűntetik stilisztikai értéküket. A szótár anyanyelvi oktatásban való felhasználhatóságát nagymértékben növeli, hogy összes szavának minden jelentéséhez példamondat kapcsolódik.

A *Magyar értelmező szótár diákoknak* 16 000 címszót, 40 000 jelentést, 55 000 példamondatot és 500 irodalmi idézetet tartalmaz. A szótárt a 2011-es Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon Budai-díjjal tüntették ki.

Megvásárolható a kiadóban:

TINTA KÖNYVKIADÓ

1116 Budapest, Kondorosi út 17.; Tel.: (1) 371-0501; fax: (1) 371-0502

E-mail: info@tintakiado.hu; honlap: www.tintakiado.hu